

*Світлична Галина Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ РЕФОРМУВАННЯ СУДОЧИНСТВА

Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схваленою Указом Президента України від 20.05.2015 р.№ 276/2015, пріоритетним напрямом реформування зазначено підвищення ефективності правосуддя та оптимізація повноважень судів різних юрисдикцій та судових інстанцій. На виконання поставлених завдань відбулися суттєві зміни у правовому регулюванні касаційного провадження в структурі цивільного судочинства як однієї з передбачених законом форм перегляду ухвалених судом рішень.

Слід зазначити, що інститут перегляду судових рішень пройшов доволі складний еволюційний шлях становлення, розвитку та поетапного реформування. Фундаментальне наукове дослідження з цієї проблематики у свій час здійснив С. Ю. Кац, який приділив увагу сутності, змісту та процесуальній формі інституту перегляду судових постанов у порядку нагляду, дії принципів цивільного процесуального права на цьому етапі судочинства, сутності та змісту цивільних процесуальних правовідносин в наглядовому провадженні, яке існувало як самостійна форма перегляду судових рішень згідно із ЦПК УРСР 1963 року [1]. Зазначені проблемні питання набули подальшого дослідження у фундаментальній монографічній праці С. Ю. Каца, присвяченій перегляду судових постанов у порядку нагляду [2]. Не залишається по за увагою науковців проблема перегляду судових рішень та еволюційна трансформація системи судових органів, що здійснюють контроль за законністю та обґрунтованістю ухвалених судами рішень, і на сучасному етапі проведення судової реформи [3].

Одним з суттєвих напрямів реформуванні касаційного провадження стало відступлення від принципу абсолютного права на касацію. Так, Законом України від 02.06.2016 року «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» закріплено, що держава гарантує та забезпечує право на касаційне оскарження судового рішення виключно у визначених законом випадках. З прийняттям Закону України від 03.10.2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» та Закону України від 15.01.2020 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» зазначені конституційні положення знайшли відтворення у галузевому процесуальному законодавстві.

У подальшому ключовим у реформуванні касаційного провадження стало встановлення процесуальних «фільтрів» перегляду ухвалених нижчестоящими судами рішень та оптимізація повноважень суду касаційної інстанції. По-перше, певні процесуальні «фільтри» встановлені щодо об'єкту оскарження, тобто визначено, які саме рішення суду та за яких умов підлягають касаційному оскарженню (ч. 1 ст. 389 ЦПК). Перелік цих рішень є значно звуженим в порівнянні з попередньою редакцією ЦПК. По-друге, процесуальні «фільтри» встановлені щодо підстав касаційного оскарження, які за своїм змістом перетерпіли кардинальних змін (ч. 2 ст. 389 ЦПК). Слід зазначити, що суттєві зміни стосуються оскарження рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанції за результатами розгляду справи по суті. Водночас підставами касаційного оскарження судових рішень з процесуальних питань залишилося неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права (п.п. 2,3; ч. 1, ч. 2 ст. 389 ЦПК). При цьому суду надано право вирішувати питання щодо наявності чи відсутності підстав допуску справи до касаційного провадження за власним розсудом, виходячи виключно з оцінки ним за внутрішнім переконанням обґрунтованості касаційної скарги. Так, у разі оскарження ухвали (крім ухвали, якою закінчено розгляд справи)

суд може визнати касаційну скаргу необґрунтованою та відмовити у відкритті касаційного провадження, якщо правильне застосування норми права є очевидним і не викликає розумних сумнівів щодо її застосування чи тлумачення(ч.4 ст.394 ЦПК). Поряд із цим законодавець визначився із колом рішень, які не підлягають касаційному оскарженню, та встановив з цього певні винятки(ч. 3 ст. 389 ЦПК).

Таким чином, з метою запровадження процесуальних «фільтрів» щодо касаційного оскарження та перевірки судових рішень, вводиться процесуальний механізм обмеження кола судових рішень, які можуть бути об'єктом касаційного оскарження; встановлюється виключний перелік підстав касаційного оскарження з наданням суду дискреційних повноважень під час відкриття касаційного провадження у справі; акцентується увага на обов'язковість врахування висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови про відступлення від такого висновку.

Вбачається, що запроваджені зміни повністю не забезпечують оптимально справедливого балансу між, запровадженим процесуальним механізмом оцінки підстав для касаційного оскарження та встановленими правовими наслідками визнання судом касаційної скарги необґрунтованою. Певні складнощі щодо визначення підстав для касаційного оскарження рішень зумовлюються цілою низкою оціночних понять («подібні правовідносини», «фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики», «значний суспільний інтерес», «виняткове значення для учасника справи», «очевидність правильного застосування норм права», «розумні сумніви щодо застосування чи тлумачення норм права» тощо). Відсутність чітких критеріїв розуміння та визначення підстав касаційного оскарження може створити негативну практику реалізації наданих суду дискреційних повноважень, поставити під загрозу забезпечення єдності судової практики та дотримання принципу правової визначеності закону як однієї з складових принципу верховенства права. Крім того, під час реалізації права на касаційне оскарження можуть виникнути складнощі, які пов'язані з необхідністю дати ретельний аналіз практики ВС щодо правових висновків у подібних правовідносинах. Велика чисельність правових позицій, викладених у висновках ВС, а

також значна кількість відступів від раніше сформульованих правових позицій можуть значно ускладнити процес реалізації права на звернення до суду касаційної інстанції і навіть привести до порушення права осіб на доступ до правосуддя в цілому.

Водночас слід зазначити, що необхідність у реформуванні касаційного провадження назріла давно. Отже, загалом запроваджені зміни відповідають загальним міжнародним та європейським стандартам у сфері судочинства, а також практиці Європейського суду з прав людини, який неодноразово наголошував, що право на оскарження судових рішень не є абсолютним і підлягає обмеженню з боку держави. Запроваджені процесуальні «фільтри» встановлюють особливий статус суду касаційної інстанції в контексті гармонізації функцій судової влади та мають забезпечити її функціонування на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів. Крім того, вони спрямовані на запобігання зловживанню процесуальними правами учасниками справи з метою затягування процесу розгляду справ. Однак при цьому залишається нагальна потреба у вдосконаленні запроваджених процесуальних «фільтрів» касаційного оскарження з метою створення ефективного механізму касаційного перегляду судових рішень, забезпечення єдності та сталості судової практики, гарантування права доступу до правосуддя та права на справедливий суд,

Література

1. Кац С. Ю. Проблемы пересмотра судебных постановлений по гражданским делам в порядке надзора : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 712 / С.Ю. Кац ; Харьков. юрид. ин-т. – Х., 1970. – 38 с.
2. Кац С. Ю. Судебный надзор в гражданском судопроизводстве / С. Ю. Кац. – М. : Юрид. лит., 1980. – 208 с.
3. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, К. В. Гусаров, П. І. Радченко та ін. – Х. : Харків юридичний, 2008. – 925 с.
4. Гусаров К. В. Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / К. В. Гусаров. – Х., 2011. – 37 с.
5. Гусаров К. В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядкух : монографія / К. В. Гусаров. – Х. : Право, 2010. – 334 с.